

SULTAN V. MEHMED REŞAD'IN
EYÜP'TEKİ TÜRBESİ'NİN
KALEM İŞİ BEZEMELERİ

Dr. Candan NEMLIOĞLU

1947 Trabzon doğumlu. Liseyi İstanbul'da (1970) Üniversiteyi, A. Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1978'de tamamladı. Doktorasını İ. Üniversitesi E.F. Sanat Tarihinde (1978) bitirdi. 1990 (Roma) ve 1998 'de burslu olarak Yurt dışında bilimsel çalışmalar yaptı.

Çeşitli Vakıflarda yöneticilik yaptı (1990-1996). Mimar Sinan Üniversitesi ve Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümlerinde görev yaptı (1996-2000). Kurslarda ders verdi. Kazılarda bulundu. Sergiler açtı. Ulusal ve Uluslararası toplantılarda bildiri sundu.

Yayınlanmış iki eseri de bulunan Nemlioğlu, İngilizce, Arapça ve (biraz) İtalyanca bilmektedir.

Yapıdaki kalem işi bezemeler, yüzyıllar içinde gelişen ve klasik dönemde doruk noktasına ulaşan bezeme sanatının tüm özelliklerini 20. Yüzyıl yorumu ile yansıtan son Osmanlı Sultan Türbesi'dir. İnceleme Tarihi: 28-31 Mart 2004

I. YAPI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER VE MİMARİ ÖZELLİĞİ

A- GENEL BİLGİLER

1. Bulunduğu Yer: İlçe: Eyüp, Boyacı sok.118 ada 19 parsel⁽¹⁾. Ebusuud ilk öğretim okulu bitişiğinde⁽²⁾, genişçe dikdörtgen bir bahçenin güneydoğu köşesinde yer alır. Türbenin bahçe kapısı sahil yoluna açılır.

2. Yapıtiran: Sultan V. Mehmed Reşad

"Ebedi uykumu su ve çocuk sesleri yanında uyumak isterim" sözleriyle açıklayan Sultan, türbenin yapımı sırasında yapıyı incelemeye geldiği bilinir.⁽³⁾

3. Yapım Yılı: Hattat Ömer Vasfi Efendi'nin taç kapı nişinin üzerinde hakettiği "Besmele"nin altında 1332/1913-4 yılı belirtilmiştir.⁽⁴⁾ Yapıyı içte çevreleyen çini yazı kuşağında hattat imzasının altında 1332/1913-4 tarihi eserin yapım yılını ikinci kez belgeler.⁽⁵⁾

4. Mimarı: Mimar Kemalettin Bey. Mimar Kemalettin Bey'in çizdiği plan ve cephe resmi altında imzası vardır.⁽⁶⁾

B- MİMARİ ÖZELLİĞİ:

Neo klasik üslup özelliği taşıyan tek Osmanlı türbesidir.⁽⁷⁾

1.Kullanılan Malzeme:

Duvarları düzgün kesme küfeki taşından örülmüş türbede, zemin kaplaması, taç kapı görünümündeki giriş kapısı, pencere söveleri, merdiven ve sahanlığın korkulukları ak mermerdendir. Girişteki sivri kemerde ardışık olarak iki renkli mermer kullanılmıştır.

Türbenin içi, üst pencerelerin alt sınırındaki yazı kuşağı ile tüm duvar yüzeyleri ve üst pencerelerin araları ve kemerlerin iç yüzeyleri Kütahya çinileri ile kaplıdır.⁽⁸⁾

Alçı pencereler klasik dönem pencerelerle aynı teknik özellikte olup uygulanan desenler klasik dönemdeki örneklerle daha sadedir.

2. Plan özelliği:

Zeminden 1.35 m yükseklikteki sekizgen planlı yapıyı, on basamaklı anıtsal merdivenle çıkılan 1.05 m genişlikteki sahanlık çevreler.

Yapıya kuzeyden taç kapıyı andıran, geniş silmeli dikdörtgen çerçeve içinde mukarnas dizileri ve palmet ile rumilerin şekillendirdiği tepelikle sonlanan görkemli bir kapıdan girilir.

Girişin doğu ve batı köşelerinde yapının ana kitlesinden dışarı taşan bölümleri üzerleri dışardan eksedra içten ise 8.65 m çapındaki bir kubbe örter.⁽⁹⁾

Yapı altta, giriş ve odaların bulunduğu kenarların dışında, her kenarda sivri kemerli birer pencere – beş pencere- üstte ise her kenarda çift –ondört pencere- olmak üzere ondokuz pencere ile aydınlanır. (Resim 1)

II.YAPININ KALEM İŞİ BEZEMELERİ VE NAKKAŞI

A- NAKKAŞI:

Kalem işi bezemelerde nakkaş ismi ya da imzasına rastlanılmadı.⁽¹⁰⁾

1914 yılında İstanbul'da açılan "Medresetü'l Hattatin" (Hattatlar Okulu)' in kadrosunda tezhip hocalığını Nuri Bey (Yeni-köylü) isimli kişi tarafından yürütüldüğü kayıtlıdır.⁽¹¹⁾ 1913/4 yılında tamamlandığı bilinen yapının kalem işi bezemeleri ekip çalışmasının ürünü olduğu dikkate alındığında, ekibi yöneten hocanın Nuri Bey olabileceği düşünülür.

Resim 1; Sultan (V. Mehmet) Reşad Türbesi

(1) Ada, parsel bilgileri; Teksarı, 1997,185.

(2) Okul, Sultan Reşad tarafından yapıldı. Koçu, Tarih? 436; Yavuz, 1981, 136.

(3) Yavuz, 1981, 36; Önkal, 1992, 282-284.

(4) Teksarı, 1997, 186.

(5) Önkal, 1992, 284.

(6) Yavuz, 1981, 136.

(7) Arseven, 1959, 467, Eyiçe, 1981, 175; Aslanapa, 1989, 291; Önkal, 1992, 46.

(8) Yapının çinilerini tanıtan ayrıntılı son çalışma Levent Kum, Sultan Reşad Türbesinde Çini Tasarımı, Eyüp Sultan Semp. VIII. de sunuldu; Öney 1976, 105; Önkal, 1992, 283.

(9) Önkal'ın eserindeki plan ve ölçülerden yararlanıldı. Önkal, 1992, 282.

(10) Girişin doğu ve batısında yer alan odalardaki kalem işlerinde yapılan incelemede nakkaş imzasına rastlanılmadı. Ana mekanın kalem işleri kubbenin yüksek oluşu nedeniyle imza ayırımı yapabilecek kadar yakına ulaşılmadı. Ancak yapının onarımı sırasında yakın inceleme yapılabilir.

(11) Ergin, 1977, 193; Özer, 2003, 247.

Resim 2; Kuzeydoğu odasındaki kalem işi bezemelerin genel görünüşü

(12) Kalem işi bezemeler ince işçilik gerektirdiği ve altın varaklı bezemelere de yer verildiği için kuru sıva üzerine uygulanır. Teknik özellik için bkz. Thompson, 1956, 71-72; Nemlioğlu, 1997, 164.

(13) "Mural Painting Conservation Course 1990" ICCROM'da; kireç, tuğla tozu, kenevir, yumurta akı karışımı hazırladığım "Horasan Harcı" hazırlanan sıva örnekleri içinde en güçlü sıva örneğiydi.

(14) Akok-Gökoğlu, 1946, 8-9;

(15) Pozitif çizim; örgelerin birbirleriyle bağlantılı çizimine verilen addır. (Ord. Prof. Dr. Süheyl A. Ünver Hocamızın ders notlarından)

Resim 3; Kuzeydoğu odasının pencere tavanında çinilerle aynı özellikteki kalem işleri

B- KALEM İŞİ BEZEMELER

Türbedeki kalem işi bezemeler özgün örneklerdir.

1. Bulunduğu Yerler:

Yapının kuzeydoğu ve kuzey batı köşelerinde yer alan altıgen küçük odalar (hücre) da yanlara açılan basık kemerli pencerelerin pencere tavanından, dışa ve içe açılan kapıların üst seviyesinden başlayan kalem işleri bingilerin, duvarların ve sekizgen kemerin üzerleri ile kubbenin iç yüzeyini tümüyle kaplar.

Türbenin ana mekanında ise, duvarları kaplayan çinilerden kalem işi bezemelere geçişte, çini ve kalem işleri arasında uyum sağlandığı izlenir.

Üst pencerelerin alt seviyesinde sekizgen yapıyı çevreleyen çini yazı kuşağını alta ve üstte ince kalem işi bezemeli kuşak sınırlar. Üstteki kalem işi kuşağını ikinci daha geniş bir kuşak izler. Sivri kemerli pencerelerin çevresi, kubbeye geçişi sağlayan mukarnasların üzerleri ve kubbenin iç yüzeyi kalem işi bezemelerle kaplıdır.

2. Kullanılan Malzeme Ve Uygulanan Teknik:

Osmanlı kalem işi bezemeler kuru sıva üzerine, daha pürüzsüz olması için sürülen 0,1-0,2 mm kalınlıktaki astar tabakası üzerine uygulanmıştır. Kuru sıva (secco)⁽¹²⁾ katı horasan harcıdır.⁽¹³⁾ Üzerine uygulanan astar tabakası üstübeç (istifaç) (ZnO çinko üstübeci) ya da kireç (CaO) Osmanlı tutkalı, Osmanlı beziri ya da İngiliz beziri karışımıdır.⁽¹⁴⁾

Bezemelerin renklendirilmesinde, sarı ve kırmızı altın (varak) ve gümüş ile bir-

likte doğal malzemeden elde edilen aşu boyası (kırmızı-demir oksit Fe₂O₃), kırmızı (kurşun Pb₃O₄) ve tonları, açık-koyu mavi, lacivert (indigo), turkuaz, yeşil ve tonları, siyah ve beyaz ve gri renkler kullanılmıştır.

Kubbelerde desenler 1/9 ya da 1/8 diğer desenlerde ise 1/2 düzeninde hazırlanmış olup kömür tozu yardımıyla yüzeye geçirildikten sonra önce altın varaklı bölümler tamamlanır.

Tek kalın bir tabaka halinde desenin özelliğine göre renklendirilen pozitif⁽¹⁵⁾ tarzındaki örgelerin hemen hepsi belirginlik kazanması amacıyla tahrirlenmiştir. Tahrirler desen özelliğine göre siyah ya da altınla yapılmış, altın tahrirler siyahlara göre daha kalın çekilmiştir.

Edirnekari tekniği olarak da adlandırılan altın varak üzerine boyalarla desen uygulama örneği, kuzey-doğu odasının kubbe göbeği ile ana mekanı örten kubbenin göbeğinde uygulanmıştır.

3. Bezemelerde Uygulanan Desen Ve Kullanılan Örgeler:

Kuzey-doğu ve kuzey-batı odaları ile ana mekandaki kalem işi bezemelerin hemen hepsinde çeşitli rumi şekilleri asıl örneği oluşturur.

Rumi ve pençlerin klasik dönem özelliği taşıyan çizimi yalnız kuzey-doğu ve kuzey-batı odalarında pencere tarzlarındaki dönemlerde uygulanmıştır.(Resim 2)

Bezemelerin örg ve desen çizimlerinde rumiler ve pençler 17. Yüzyıl ikinci yarısında batı etkisiyle uygulanan değişim özelliklerini taşır. Rumilerin boyları uzun ve şekillerinde bazı değişimler görülür.

Ana kubbede dilimli yuvarlak kartuşların içinde realist tarzda çizilmiş çiçekler (güller) yer alır.

a) Kuzey-Doğu Köşesinde Yer Alan Odanın Kalem İşi Bezemeleri:

Odanın pencere tavanı ile pencerenin üst tarafındaki köşe dolguları ve kenar suyu bezemeleri çini desenlerinin, kalem işi

uygulamalarıdır. Bu bezemelerde örgeler ve düzenleme 16. yüzyılın en başarılı çizimlerindenidir.

Pencere tavanında ilk sırada hurde rumiler ve iki ayrı tarzda çizili pençler S kıvrım yapan dallar üzerinde ardışık olarak sıralanırken, rumiler bir aşağı bir yukarı doğru dönüşümlü (ulama)⁽¹⁶⁾ kenar suyunu doldurur. İkinci sırada, yine S kıvrım yapan bezemeli geniş dallar üzerinde kenarlarda yarım hatayiler sıralanır. Hatayiler bulunduğu sıraya göre değişkenlik gösterir. Köşe dolguları aynı desenle tamamlanır. Pencere üstündeki kenarsuyu, pencere tavanındaki ilk sıra ile aynı desen özelliği taşır.

Duvar yüzeylerinde üst tarafı basık kemer tarzındaki dikdörtgen kartuşları, en dışta alçı kabartmalı palmet dizili kuşağı, geometrik şekilli ikinci kuşak izler. Kartuşların içi dilimli mihrap şekliyle iki bölüme ayrılır. İç kısımda alttan başlayarak iki tarafta eşit şekiller oluşturan kıvrımlar desen özelliğine göre ortalarda agrafla birleşir ve tekrar ayrılırlar. Kıvrımlar üzerindeki sade ve kenarları sivri dilimli rumiler kıvrımlara göre şekillenir. Düzenleme bir arma görünümüyle boşluğu doldurur. (Resim 3) (Çizim 1)

Dilimli mihrap şeklinin çevresi çeşitli şekillerdeki ayrılma rumilerin oluşturduğu biri üst tarafa diğeri alt tarafa doğru ters dönüşümlü çizili yarım tepelikler iki ayrı bölüm görüntüsü verir. Zemin kıvrım dallar üzerindeki rumilerle dolguludur.

Köşelerde yer alan üçgenlerin ortalarında dilimli geçmeli düzenleme gül bezek görüntüsü verir.(Çizim 2) Gül beziğin ortasındaki boşlukta palmet ve lotüslerin karşılıklı çizimleri bulunur, çevresi ise sarmal (helezoni) şekiller üzerindeki rumilerle iki üst köşe olguları tamamlanarak çevrenir. Alt köşe dolgusu tepelik deseni ile sağlanır.

Köşe üçgenlerinin alt boşlukları, dik kenarda yarım tepelik şekli ile bu tepelikten çıkan dallar üzerinde rumilerle zemin dolgulanır.(Resim 4)

Üçgenin üst tarafındaki bu kartuşun bezemeleri duvar yüzeyindeki kartuşun bezemeleri ile aynıdır. Buradaki kartuşun daha geniş ve kısa oluşu bezemelerde de örgelerin daha yakın ve yan taraflara doğru genişlediği izlenir. Dilimli mihrap şeklinin dış çevresindeki uygulamada daha sade olduğu görülür. Köşelerde yine ortada gülbezek ve onu çevreleyen rumi şekiller boşluğu doldurur.

Kubbeye geçişte odayı çevreleyen geniş kuşağın içinde tepelik ve palmet dizileri sıralanır. İkinci ince kuşakta ise köşeli hat eteği çevreler.

Kubbenin içini dolgulayan bezemeler dokuzlu düzenleme üzerine kuruludur.

Dokuzlu düzene göre göbekte, ortada geçmeli hatlarla birbirine bağlanan dokuz tepelik bulunur.(Çizim 4) Kubbe eteğinden merkeze doğru dilimli mihrap şekli oluşturan kalın şeritler, mihrap şeklinin bitiminde geçme yaparak dilimli bademi şeklin üst kısmındaki palmetle sonlanır

Mihrap şekillerinin iç yüzeyini dolduran bezemeler duvardaki kartuşların içini dolgulayan bezemelerle aynı özellikleri taşır. Mihrap şekillerini çevreleyen boşluklarda alt kısımda ortada içinde geçme ile birbirine bağlanan rumilerin yer aldığı dilimli şemşeler bulunur.

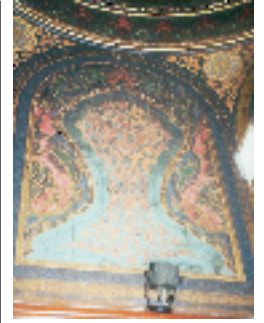
Altta ortada kökten çıkan dallar iki yandan üzerindeki sade ve dilimli rumilerle şemseyi çevreleyerek üstte ortadaki agraftan geçer ve tekrar yanlara doğru uzanarak boşlukları dolgularken ortada birleşen rumiler arma şekilleri oluşturur.

Bu armalardan çıkan dallar bademi şekillerle de bağlantı kurarak boşlukları doldururken desendeki bütünlük sağlanır. (Resim 5)

b) Kuzey-Batı Köşesinde Yer Alan Odanın Kalem İş Bezemeleri:

Kuzey-doğu köşesindeki odanın kalem işi bezemeleri bazı eksik bölümler ve sadeleştirilmelerle bu odada tekrarlanmıştır.

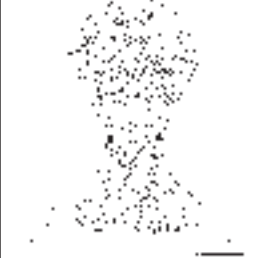
Duvarlarda basık kemerli dikdörtgen

Resim 4; Kuzeydoğu odasının duvarındaki kalem işleri. 18. yy özelliğini yansıtır.

(16) Keskiner, 2000, 34-35; Derman 2002, C.12, 294.

Çizim 1

Çizim 2

Çizim 3

Resim 5; Kuzeydoğu odasındaki köşe üçgenlerinde geçmeli düzenlemeleli kalen işleri

Resim 6; Kuzeydoğu odasının kubbesindeki kalemîşi bezemelerden ayrıntı

(17) Demiröz, 1989, 77; Önkal, 1992, 283.

Resim 7; Kuzeybatı odasının kubbesindeki kalemîşi bezemeler.

kartuşlar ile üçgen bölümleri çevreleyen kenarsularında alçı kabartmalar yoktur. Kuşaklardaki desenler astar üzerine yapılmıştır.

Kuzey-batı odasının uygulanan desenleri kuzey-doğu odasının desenlerinde kullanılan renklerde farklılık gösterir.

Kubbenin bezemelerinde, dilimli mihrap şekli ve şemseler ve kubbe göbeği düz renk yeşille boyalı olup içlerinde desen yoktur. Mihrap şeklini ve şemseleri çevreleyen desen dolgusu kuzey-doğu kubbesinin deseni ile aynıdır.

Duvarlarda bazı bölümlerin krem renkli yağlı boya ile boyanarak özgün kalem işi bezemelerin kapatıldığı boyanın altındaki desen izlerinden anlaşılır.(Resim 6).

c) Ana Mekanın Kalem İşi Bezemeleri:

Ana mekanın kalem işi bezemelerinde klasik dönem örgeleri ile birlikte barok-rokoko tarzı örgelerde kullanılmıştır.

Duvar çinilerini üstte sonlandıran ve yapıyı çevreleyen yazı kuşağını (çini kitabe) alt ve üstte barok-rokoko tarzı bezemeli kalem işi kenar suları çevreler.

Alt kuşaktaki bezemelerde boynuzu andıran iki tarafa kıvrım yapan şeklin sol taraftaki kıvrımının ucu rumi ile sonlanır. Üst kuşakta ise palmetlerle sonlanan geçmeli hatlar zemini dolgular.

Üst kuşağı içinde uçları aşağı doğru sıralanan tepelik şekillerinin aralarındaki boşlukların lotus tarzı şekillerle bezeli olduğu geniş bir kuşak izler.

Alçı pencerelerin iki tarafında burmalı sütunlu desenler yer alırken, pencere altlarında ve sivri kemerlerin üzerlerinde ortadaki dilimli kartuşlarda salbeldi

şemseler, yanlardaki boşluklarda kıvrım dallar üzerinde rumiler bulunur. İki pencere ile ortadaki çini panoyu çevreleyen üstte sivri kemerin kalem işi bezemelerinde, uçları dilimli dikdörtgen kartuşlar ile dilimli yuvarlak şemseler ardışık olarak sıralanır. Şemselerin içlerindeki çiçekler gerçek görünümüyle resmedilmiştir. Aralardaki boşluklar yine rumilerle bezelidir.

Kubbeye geçişi sağlayan mukarnas dizilerini iki sıra geniş kuşak çevreler. İlk kuşaktaki dilimli dikdörtgen kartuşlar diğer kuşaklardaki bezeme örneğini yansıtır.

İkinci kuşaktaki ulama tarzındaki dilimli şekillerin içleri yine rumilerle bezelidir.

Kubbe göbeğindeki dairevi şekille köşeleri birleşen onsekiz köşeli yıldızın birbirinden geçme yaparak uzanan hatları iki yerde kesişmekte bir ucu sivri eşkenar dörtgen daha sonra kubbe eteğine doğru birleşerek ikinci bir geometrik şekli oluşturmaktadır.

Kubbe göbeğinde ve eşkenar dörtgenlerin içleri ve aralarda kalan boşluklar çift kollu rumilerin oluşturduğu çeşitli şekillerle bezelidir. Kubbe eteğine doğru uzanan geometrik bölümün içlerinde dilimli şemse ile yelpazeyi andıran kartuşlar yer alır. Şemselerin içleri gerçekçi tarzda resmedilmiş çiçeklerle bezeli olup, kartuşların içleri ve dış zemin kıvrım ve sarmal (helezoni) dallar üzerinde rumi ile dolgulanmıştır. Kubbe eteğinde yıldız şekli oluşturan hatların aralarındaki boşluklarda çevreleri rumilerle bezeli geçmeli şemseler sıralanır.

4- Kalem İşi Bezemelerin Türk-İslam Bezeme San'atındaki Yeri:

Yapının, genellikle çinilerinin tanıtıldığı kaynaklarda, çinilerle birlikte kalem işlerinde 16. yüzyıl klasik dönem özelliği yansıttığı belirtilir.⁽¹⁷⁾

Bezemelerde uygulanan geçmeli düzenlemelerin ve rumi örgelerin Anadolu'da Selçuklu eserlerinde kullanılmaya başlandığı ve Osmanlı döneminde de 20.yüzyıla kadar zaman içinde değişkenlik göstererek kulla-

nıldığı izlenir. Rumi örgelerin 16.yüzyıl klasik dönem özelliği yansıtması yanı sıra 17.yüzyıl ikinci yarısında bazı değişimlerle çizilen örnekleriyle de eserde karşılaşılır.

Geçmeli düzenlemeler, şemse (güneş) diye de adlandırılan şekiller, kainatı ve sonsuzluğu yansıtırlar.

Rumilerin, kökü hayvan figürleri ya da bitki şekilleri olarak değerlendirilse de zengin çeşitlerinin uygulandığı bezemeler dini yapı olan türbeye daha da mistik bir ortam kazandırır.

Gerçekçi tarzda işlenen çiçek örgeleri "Lale Devrini" yaşayan Osmanlı'nın adeta bir yansımasıdır.

Zengin örgelerle bezeli eserde boyama teknikleri de çeşitlilik gösterir. Gölgesiz tek renk akıtma tekniğiyle boyanan örgelerin, örge özelliğine göre ince ve kalın tahrirlerle belirginleştirilmesi klasik dönem boyama özelliğidir. Gerçekçi tarzda boyanan çiçekler 17.yüzyıl ikinci yarısından sonra uygulanan tarz olması, yapıda yüzyıllar içinde kullanılan örge ve boyama tekniklerinin tümünün işlendiği görülür.

Kuzey-doğu köşesindeki odanın bezemesi ile ana kubbenin bezemesi, bezeme sanatında tek olma özelliğini taşır.

Yüzyılların Türk-İslam bezeme sanatını bünyesinde yaşatan eser tek olma özelliği ile müze değerindedir.

ÖNERİLER

-Türbeler Müzesi Müdürü Dr. Erman Güven yapının altında su tabakası bulunması nedeniyle nem miktarının çok yüksek olduğu ve bunu tümüyle yok edebilmenin zor olduğunu belirtti.

-Bu durumda nem oranını en aza indirme zeminde uygulanması gereken akacamlarla (drenaj) sağlanmalıdır.

-Kalem işi bezemelerde bozulmaların düzgün görünüm sağlanması için üzerleri düz bir renk boya ya da alçı ile kapatılmalıdır.

-Onarım çalışmaları uzman kişilerden oluşan bir heyet tarafından yapılmalıdır.

-Desenlerin 1/1 ölçekli çizimleri yapılarak arşivlenmeli.

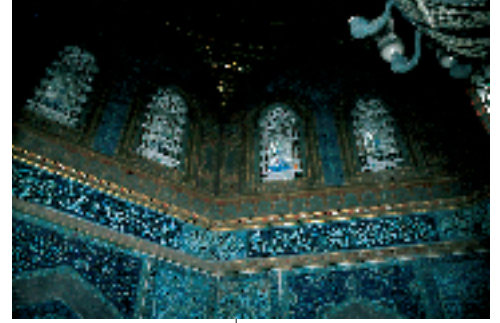
-Kullanılan malzemenin tesbiti yapılmalı –özellikle iki renk altın varacağın kullanıldığı tek eser olması dikkate alınmalı-

-Onarım çalışmalarında doğal malzeme (boyalar-altın varak) kullanılmalı

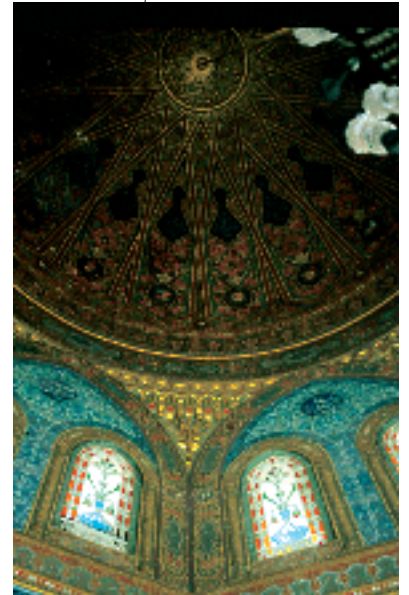
-Osmanlı bezeme sanatında asırlar içinde bazı değişiklikler gösteren örgelerin pek çoğunun yer aldığı yapıdaki kalem işi bezemeler yapının halka açılımla tanıtımı sağlanmalı.

KAYNAKLAR

- AKOK, Mahmut Gökoğlu, Ahmet (1946) Ankara Evleri, Ankara
- ARSEVEN, Celal Esat (1955) Türk Sanatı, İstanbul
- ASLANAPA, OKTAY (1989) Türk Sanatı, İstanbul
- DEMİRİZ, Yıldız (1989) Eyüp'te Türbeler, Ankara
- DERMAN, Çiçek (2002) Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi, Ankara
- ERGİN, Osman (1977) Türk Maarif Tarihi, I.II., İstanbul
- EYİCE, Semavi (1981) XVIII.yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa-Neo Klasik Üslubu, Sanat Tar.Yıl.,IX-X. 1979-80
- HASKAN, Mehmet Mermi (1993) Eyüp Tarihi I-II, İstanbul
- KESKİNER, Cahide (2000) Türk Süsleme Sanatında Stiliz Çiçekler-Hatai, Ankara
- KOÇU, Reşad Ekrem (?) Osmanlı Padışahları, İstanbul
- LEVENT, Kum (2004) Sultan Reşat Türbesinde Çini Tasarımı, VIII. Eyüp Sultan Semp. 7-9 Mayıs, İstanbul
- NEMLİOĞLU, Candan (1997) Yerinde Korunamayan Taşınmaz Eserlerin Müzelerde Teşhiri İçin Gerekli Uygulama, Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Semp. III. Bildiriler (24-26 Eylül 1996 İstanbul) Ankara, Türk Çini Sanatı, İstanbul
- ÖNEY, Gönül (1976) Türk Çini Sanatı, İst.
- ÖNKAL, Hakkı (1992) Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara
- ÖZER, Nermin Özcan (2003) F e t h i n 500.yılında İstanbul Nakışaneleri, Eyüp Sultan Semp.VII. Tebliğler 9-11 Mayıs, İstanbul
- TEKSARI, Serhat (1997) İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Türbeler, İstanbul
- THOMPSON, V. Daniel (1976) The Materials and Techniques of Medieval Painting, London
- YAVUZ, Yıldırım (1981) Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, Ankara.

Resim 8; Ana mekanı örten kubbeye geçişi sağlayan kasnak üzerindeki kalem işleri

Resim 9; Ana mekanı örten kubbenin kalem iş bezemeleri.